

Експлікація термінологічного базису дослідження системи фінансового забезпечення НАТО

Джигора Ольга Миколаївна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2024	Економіка	339.9:338.1:355.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17086523>

Анотація. У статті визначено підходи до поняття «система», які поєднують онтологічний, епістемологічний та методологічний виміри. Проведено синтез наукових підходів до тлумачення дефініції «система». Здійснено порівняльний огляд визначень, запропонованих провідними інституціями та дослідниками, що відображають різні концептуальні та методологічні акценти у трактуванні даної дефініції. Проаналізовано наукові підходи до визначення змісту дефініції «система фінансового забезпечення НАТО». Досліджено офіційну позицію НАТО, позицію дослідників інституту міжнародних відносин «Клінгендал», бачення дослідників Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (SIPRI), візію офісу заступника міністра оборони США з фінансів та контролю (U.S. DoD Comptroller), позицію Центру економічної безпеки (CES), бачення Центру європейського політичного аналізу (CEPA) щодо розуміння поняття «система фінансового забезпечення НАТО». Охарактеризовано систему фінансового забезпечення НАТО як комплекс інституцій, правил і механізмів спільного та національного фінансування, за допомогою яких держави-члени формують, розподіляють і контролюють ресурси для досягнення стратегічних і оперативних цілей Альянсу.

Ключові слова: система, НАТО, фінансового забезпечення, ресурси, видатки на колективне управління, оборонні витрати.

Explication of the terminological basis for the study of the NATO financial support system

Annotation. The article defines approaches to the concept of 'system' that combine ontological, epistemological, and methodological dimensions. A synthesis of scientific approaches to interpreting the definition of 'system' is presented. A comparative review of definitions proposed by leading institutions and researchers is carried out, reflecting different conceptual and methodological emphases in the interpretation of this definition. Scientific approaches to defining the content of the definition of 'NATO financial security system' are analysed. The official position of NATO, the position of researchers at the Clingendael Institute of International Relations, the vision of researchers at the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), the vision of the Office of the U.S. Deputy Secretary of Defence for Finance and Control (U.S. DoD Comptroller), the position of the Centre for Economic Security (CES), and the vision of the Centre for European Policy Analysis (CEPA) regarding the understanding of the concept of the 'NATO financial support system'. It has been proven that

¹ к.е.н., доцент, докторант кафедри національної безпеки, публічного управління та адміністрування Державного університету «Житомирська політехніка» <https://orcid.org/0000-0001-8490-3917>

the NATO financial support system combines institutional, financial, and procedural and regulatory components that ensure the coordinated functioning of the Alliance in the context of a constantly changing security environment. The NATO financial support system is characterised as a set of institutions, rules and mechanisms for joint and national financing, through which member states form, allocate and control resources to achieve the Alliance's strategic and operational goals. It has been proven that NATO's financial support is structurally provided through common funding, which covers expenditures for collective management, command and infrastructure, and through national contributions, which form the bulk of the North Atlantic Alliance's defence expenditures.

Keywords: system, NATO, financial support, resources, collective management expenditures, defence expenditures.

Вступ

Постановка проблеми. Експлікація термінологічного базису дослідження системи фінансового забезпечення НАТО є важливим етапом наукового осмислення інституційних та економічних механізмів функціонування Альянсу. Сучасна система безпеки в Євроатлантичному просторі характеризується високим рівнем взаємозалежності політичних, економічних та воєнно-стратегічних факторів, що зумовлює необхідність чіткого визначення ключових понять, якими оперує наукова та експертна спільнота. В умовах загострення глобальних і регіональних викликів, зокрема через повномасштабну агресію росії проти України, формування чіткого термінологічного апарату стає передумовою для точного аналізу і вироблення ефективних рішень у сфері фінансової політики НАТО.

Актуальність цього напряму дослідження посилюється тим, що фінансове забезпечення Альянсу є не лише технічним інструментом реалізації спільних програм, але й відображенням політичної волі держав-членів та їх готовності до спільного «burden-sharing». Недостатня узгодженість термінів у наукових працях та офіційних документах створює ризики інтерпретаційних помилок, що може впливати на стратегічне планування і взаємодію з країнами-партнерами, зокрема Україною. Таким чином, систематизація та уточнення змісту базових дефініцій, пов'язаних із фінансовим забезпеченням НАТО, є необхідною умовою для підвищення ефективності наукових досліджень і вироблення державної політики у сфері воєнно-економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковому дискурсі питання фінансового забезпечення НАТО розглядається переважно в контексті аналізу бюджетної політики, механізмів колективного фінансування та системи розподілу оборонних витрат між державами-членами. В українському науковому середовищі ця проблематика представлена фрагментарно й здебільшого зосереджена на аспектах оборонного бюджету та технічної допомоги, залишаючи поза увагою інституційно-фінансову архітектуру НАТО як цілісну систему. Серед українських науковців, які досліджують ці проблеми, варто виокремити О. Булатову [1], Д. Грицишена [2], С. Свірко, О. Птащенко [3], М. Ткача, Ю. Грицюка, В. Ткаченка, О. Кивлюка [4] тощо. Попри наявність значної кількості наукових напрацювань з обраної тематики, експлікації та чіткого методологічного визначення потребують такі ключові дефініції, як «система» та «система фінансового забезпечення НАТО».

Метою дослідження є експлікація понятійно-категоріального апарату, що описує систему фінансового забезпечення НАТО, з урахуванням її інституційної структури, функціональної логіки та механізмів впливу на воєнно-економічну безпеку України.

Результати

Здійснюючи експлікацію понятійного апарату, доцільно виходити з того, що2222. У загальнонауковому сенсі систему доречно розуміти як конкретний об'єкт із

визначеними композицією, структурою, механізмом та середовищем. Саме взаємодія цих компонентів породжує емерджентні властивості, відсутні на рівні окремих елементів. Таке розуміння дефініції «система» було запропоноване М. Бунге та детально описане Г. Ромеро, який підкреслив, що емпірично спостережні якості системи з'являються лише внаслідок організованої цілісності та узгодженості її підсистем (composition–structure–mechanism) у взаємодії з зовнішнім середовищем [5].

У політичній науці Д. Істон запропонував процесуальне бачення системи як мережі «входів» (вимоги, підтримка), «перетворень» (конверсійних процесів) і «виходів» (обов'язкових рішень), що функціонують у середовищі та підтримуються зворотними зв'язками. Цей підхід дозволяє операціоналізувати сутність «системи» через вимірювані потоки інформації й ресурсів, стабільність перетворювальних механізмів і легітимність результатів [6]. Н. Луман звертає увагу на базові елементи соціальної системи. У його працях система постає як самореферентна мережа комунікацій, де кожне наступне повідомлення виникає з попереднього і водночас створює умови можливості для подальшого відтворення системи. Тим самим системність визначається самовідтворенням комунікацій, структурною сполученістю з іншими системами та селективністю інформаційних потоків [7].

Класична теорія систем Л. фон Берталанфі формує міждисциплінарний каркас для порівняння систем різної природи, наголошуючи на відкритості, обміні з середовищем та динамічній рівновазі [8]. У поєднанні з ідеями Г. Саймона про ієрархічність і «квазідекомпозиційність» складних систем теорія Л. фон Берталанфі закладає методологічні підвалини для аналізу, де складні системи схильні організовуватися у відносно слабо зв'язані підсистеми, що спрощує їх опис і керованість, не руйнуючи цілісності [9].

У соціальній теорії Т. Парсонс інтерпретує соціальну систему як нормативно інтегровану та функціонально диференційовану цілісність, у якій підтримання соціального порядку та досягнення колективно значущих цілей забезпечується завдяки взаємодії інституційних механізмів координації, адаптації, інтеграції та підтримки. Така концептуалізація підкреслює, що системність у гуманітарних науках розуміється не лише як структурна впорядкованість елементів, але й як нормативно-ціннісна якість, що визначає стабільність і відтворюваність соціальних зв'язків. У межах цього підходу цілісність соціальної системи постає результатом збалансованої взаємодії культурних норм, інституційних правил та функціональних підсистем, що забезпечують її життєздатність, адаптивність і здатність до самовідновлення в умовах змін соціального середовища [10].

Синтез наукових підходів дає підстави для тлумачення дефініції «система» як цілісної, впорядкованої за внутрішньою логікою сукупності взаємопов'язаних елементів, яка здатна не лише виконувати притаманні їй функції, але й генерувати нові властивості, що не зводяться до простої суми властивостей її складових. Система характеризується високим рівнем самопідтримованості та самовідтворення ідентичності, забезпечуючи стійкість завдяки збалансованій внутрішній структурі, ефективним регулятивним механізмам і адаптивній взаємодії із зовнішнім середовищем. У соціально-інституційному вимірі вона забезпечує власну цілісність і легітимність через закріплені нормами та інституційними угодами канали комунікації, а також через механізми ухвалення рішень, що гарантують узгодженість дій учасників.

Застосування такої логіки є методологічно релевантним для концептуалізації змісту дефініції «система фінансового забезпечення НАТО», оскільки дозволяє інтерпретувати її не як статичний набір фінансових інструментів, а як динамічну, багаторівневу та функціонально диференційовану конструкцію з чіткою внутрішньою композицією, ієрархічною структурою та визначеною функціональною спрямованістю. У табл. 1. наведено порівняльний огляд визначень, запропонованих провідними

інституціями та дослідниками, що відображають різні концептуальні та методологічні акценти у трактуванні даної дефініції.

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення змісту дефініції «система фінансового забезпечення НАТО»

Інституція / дослідник	Визначення / сутність дефініції
1	2
Офіційна позиція НАТО	Система фінансового забезпечення НАТО охоплює сукупність бюджетів (цивільного, військового, NSIP), інституцій (NAC, RPPB, бюджетні й інвестиційні комітети), процедур (NFR, FRP, CFRP) і механізмів аудиту, що забезпечують планування, розподіл та контроль ресурсів Альянсу.
Позиція дослідників інституту міжнародних відносин «Клінгендал»	Фінансовий механізм НАТО являє собою складну систему розподілу ресурсів, яка функціонує на основі як економічних, так і політичних чинників. Ключовим принципом, що визначає архітектуру цього механізму, є розподіл фінансового навантаження між державами-членами таким чином, щоб забезпечити баланс між їхніми економічними можливостями та політичними зобов'язаннями в межах колективної оборони.
Бачення дослідників Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру (SIPRI)	Система фінансового забезпечення НАТО розглядається як сукупність фінансових ресурсів, їх нормативно-цільового розподілу та статистичного відображення, що формують базу для оцінки «фінансового тягаря» Альянсу, його спроможності та структурних реакцій на геополітичні виклики. Вона концептуалізується як певний статистичний інструмент, який відображає масштаби і динаміку оборонних витрат, інтеграцію даних із різних джерел з прозорими правилами і методологією, відповідність загальним орієнтирам та політичним стандартам Альянсу, можливість аналізу трендів і стратегічного планування.
Візія офісу заступника міністра оборони США з фінансів та контролю (U.S. DoD Comptroller)	Система фінансового забезпечення НАТО розглядається як розширений гібридний простір, що забезпечує участь США у фінансовій системі НАТО як ключового джерела ресурсів, аудиту й стратегічного планування.
Позиція Центру економічної безпеки (CES)	Визначає систему фінансового забезпечення НАТО як фінансову архітектуру, що формує оборонну стійкість країн-членів та країн-партнерів Альянсу через альтернативні механізми, придатні для масштабування оборонних потужностей без макроекономічної дестабілізації.
Бачення Центру європейського політичного аналізу (CEPA)	Розглядає систему фінансового забезпечення НАТО як інструмент централізованого збору, розподілу та моніторингу оборонних фінансових ресурсів країн ЄС, інтегрованих у структуру Альянсу.

Р. Муррай	Описує систему фінансового забезпечення НАТО як потенційну модель спеціалізованої, автономної міждержавної фінансової інституції, призначеної для акумулювання, управління та цільового розподілу ресурсів з метою забезпечення стійкого, безпечного та ефективного фінансування оборонних і безпекових потреб держав-членів Альянсу, включно з кризовими та післякризовими періодами.
К. Гартлі, Б. Соломон	Розглядають систему фінансування НАТО як механізм спільно фінансованих бюджетів НАТО (common-funded budgets), що формують спільні оборонні спроможності за рахунок внесків союзників.
Дж. Амара	Описує систему фінансового забезпечення через показники фінансового навантаження на бюджет НАТО: довготривалі тенденції у витратах на оборону, їх характер і можливість аналізу через часові ряди (unit-root testing).
Ф. Гоббі	Аналізує вплив фінансової кризи на спроможність НАТО підтримувати стратегічні інвестиції, підкреслюючи важливість стабільності бюджетних процедур.
Дж. Беккер	Пояснює механізми вирівнювання фінансового тягара країн-членів НАТО через конкретні програми.
М. Іглен, К. Спіллер	Теоретично розглядають систему фінансового забезпечення НАТО через призму теорії колективних дій, де держави координують внески й ресурси для уникнення безкоштовного членства в Альянсі.
К. Хендрікс	Робить наголос на витратах членів на оборону, але не деталізує систему фінансового забезпечення НАТО, згадує «п'ятивідсоткову доктрину» як пропозицію збільшення витрат.
І. Девіс	Система, яка консолідує спільне фінансування інфраструктури, NSIP та інші можливості. Питання «who decides and who pays» є вирішальними для справедливості і стійкості системи.
С. Свірко, І. Здібель	Фінансове забезпечення НАТО є первинно-забезпечувальним механізмом усього функціонування Альянсу. Ресурси НАТО утворюються завдяки прямим та опосередкованим внескам країн-членів.

Джерело: побудовано автором за матеріалами [11-20].

Таким чином, аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що система фінансового забезпечення НАТО поєднує інституційну, фінансову та процедурно-регулятивну складові, які забезпечують узгоджене функціонування Альянсу в умовах постійної трансформації безпекового середовища. Інституційна складова охоплює органи управління, спеціалізовані комітети та виконавчі агентства НАТО, які здійснюють стратегічне планування та координацію фінансової діяльності. Фінансова основа включає військовий і цивільний бюджети, Програму інвестицій у безпеку (NSIP), трастові фонди, а також інноваційні фінансові механізми, зокрема інструменти DIANA та відповідні інноваційні фонди [21]. Процедурно-регулятивний блок визначається механізмами ухвалення рішень, системою бюджетного планування, аудитом, фінансовим наглядом і контролем, а також внутрішніми та зовнішніми перевітками, що забезпечують прозорість і підзвітність.

Структурно система ґрунтується на принципах ієрархії, що передбачає розподіл повноважень між Північноатлантичною радою, військовими комітетами та виконавчими органами; спеціалізації, яка виражається у розмежуванні ролей між цивільними і військовими структурами; та процедурної формалізації, що забезпечується уніфікованими правилами проведення фінансових операцій [22]. Динамічний аспект її функціонування може бути репрезентований через модель «входи – процеси – виходи», де до «входів» належать національні внески, спеціальні фінансові зобов'язання та позабюджетні надходження; до «процесів» – ухвалення фінансових рішень, алокація ресурсів та моніторинг виконання; а до «виходів» – реалізовані програми, досягнення інтероперабельності та підвищення резильєнтності оборонного потенціалу. Зворотні зв'язки формуються через інструменти фінансового контролю, звітності та публічної легітимації, що дає змогу своєчасно адаптувати фінансові механізми до змін геополітичного та економічного середовища [23].

У такому контексті систему фінансового забезпечення НАТО доцільно охарактеризувати як комплекс інституцій, правил і механізмів спільного та національного фінансування, за допомогою яких держави-члени формують, розподіляють і контролюють ресурси для досягнення стратегічних і оперативних цілей Альянсу. На рівні теорії ця система осмислюється через економіку колективних дій та «розподіл тягаря» (*burden sharing*), де оборона розглядається як квазіспільне благо з притаманними ризиками безкоштовного «в'їзду» (*free-riding*) і політичного торгу між союзниками. Класичні роботи М. Олсона та Р. Цекгаузера [24], а також подальші наукові розвідки Т. Сендлера [25], К. Гартлі [26], Дж. Оніла [27] й інших дослідників закладають підґрунтя для аналізу асиметрій внесків, стимулів та інституційних рішень у НАТО.

Структурно фінансове забезпечення НАТО відбувається, по-перше, через спільне фінансування (*common funding*), що охоплює видатки на колективне управління, командування та інфраструктуру, які не можуть бути віднесені до відповідальності окремої держави. Ключовим елементом цього блоку є довгострокова інвестиційна програма NSIP, яка фінансує капітальні проекти подвійного та багатонаціонального призначення – від стратегічної інфраструктури та військової мобільності до систем командування і управління (C2). Формування внесків у межах *common funding* здійснюється за узгодженими між союзниками формулами, що закріплюються політичною домовленістю [28].

По-друге, до системи фінансового забезпечення НАТО належать національні внески, які формують основну частину оборонних витрат. Емпіричні дослідження вказують на наявність стійкої, хоча й динамічної в часі, асиметрії розподілу тягаря, коли більші союзники несуть диспропорційно більші фінансові зобов'язання. При цьому традиційний показник витрат у відсотках до ВВП поступово заміщується композитними метриками, що враховують участь у спільних операціях, розвиток спроможностей та обсяги інвестицій [29].

По-третє, система фінансового забезпечення НАТО включає процеси планування, ухвалення рішень і нагляду, які реалізуються через інституції спільного управління, зокрема політичні та ресурсні комітети НАТО. Рішення ухвалюються за принципом консенсусу з дотриманням процедурних норм, строків і обов'язкових аудитів. Дослідники підкреслюють, що належна якість управління спільно фінансованими спроможностями є критичною для своєчасного виконання проєктів NSIP та підвищення ефективності витрат, тоді як посилення прозорості та аудиту зменшує транзакційні витрати і мінімізує інформаційні асиметрії між союзниками [30].

Отже, система фінансового забезпечення НАТО – це інституційно врегульована, політично узгоджена й методологічно операціоналізована сукупність спільних і національних фінансових механізмів, що забезпечують формування ресурсів (внески, формули розподілу, рішення про спільне фінансування), регламентують їх розподіл

(бюджети, NSIP, програмні пріоритети, процедури), гарантують використання й нагляд (управління проектним портфелем, аудит, оцінка ефективності) й мінімізують проблеми колективної дії через інституційні стимули, прозорість і взаємний політичний контроль.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що система фінансового забезпечення НАТО є складним, багаторівневим і динамічним утворенням, у якому поєднуються інституційні, фінансові та процедурно-регулятивні елементи, інтегровані в єдину архітектуру колективної безпеки. Вона функціонує на основі принципів «burden sharing», ієрархічної координації та процедурної формалізації, що забезпечують збалансоване поєднання колективної солідарності та національної відповідальності союзників. Розмежування між спільним і національним фінансуванням створює умови для цільового розподілу ресурсів, де «common funding» гарантує підтримку ключових колективних спроможностей, а національні внески формують основу оборонного потенціалу кожної держави. Ключова роль належить Програмі інвестицій у безпеку (NSIP), яка забезпечує довгостроковий розвиток інфраструктури, військової мобільності та технологічної інтероперабельності.

Функціонування фінансової системи НАТО неможливе без розвинених механізмів ухвалення рішень, аудиту, моніторингу та звітності, які знижують інформаційні асиметрії, мінімізують транзакційні витрати та підвищують ефективність витрачання коштів. Ці інструменти виступають не лише елементами фінансового управління, а й важливими індикаторами рівня політичної довіри між союзниками. У сучасних умовах зростання геополітичної нестабільності та трансформації воєнно-економічних викликів, система фінансового забезпечення НАТО набуває додаткового значення як інструмент стратегічної стійкості та інтеграції. Для України, яка прагне повноцінної інтеграції до євроатлантичного простору, розуміння структури, логіки та процедур цієї системи є критично важливим для гармонізації національної оборонно-фінансової політики з вимогами Альянсу та підвищення власної воєнно-економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Bulatova, Olena, et al. "Development of the european security complex in the context of current positions of the eu countries in international rankings". *Journal of European Economy*, vol. 23, no. 2, June 2024, pp. 270-88, doi:10.35774/jee2024.02.270.
2. Грицишен, Д., & Абрамова, І. (2024). Формування та реалізації фінансових механізмів ЕС щодо сталого розвитку сільських громад. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (20), 67-78. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.8>
3. Ptashchenko, O., Panasenko, H., Liapa, M., Sokhatskyi, O., Mudra, Y. and Pylypenko, N. (2022). Institutional Instruments of Ukraine's Euro-Atlantic Integration. *Econ. Aff.*, 67(03): 337-344. <http://ndpublisher.in/admin/issues/EAv67n3z.pdf>
4. Tkach, Mykola, Hrytsyuk, Yurii, Tkachenko, Vitaliy, Kivliuk, Oleh. Trends in the development of defense capabilities of Ukraine and NATO member states: war experience. *Social Development and Security*. 2023. Vol. 13, No 6. DOI: 10.33445/sds.2023.13.6.10
5. Romero, G. E. (2015). "Systemic Materialism." *PhilArchive*. (про системізм Бунге й визначення системи як об'єкта з composition–structure–mechanism–environment) URL: <https://philarchive.org/rec/ROMSMI>
6. Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley. (Інституційна копія) URL: <https://archive.org/details/systemsanalysis00east>
7. Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press. (PDF-видання в публічному доступі) URL: https://uberty.org/wp-content/uploads/2015/08/Niklas_Luhmann_Social_Systems.pdf

8. Bertalanffy, L. von (1968). General System Theory: Foundations, Development, Applications. George Braziller. URL: https://www.titoktan.hu/_raktar/images/Bertalanffy-GeneralSystemTheory.pdf
9. Simon, H. A. (1962). "The Architecture of Complexity." Proceedings of the American Philosophical Society, 106(6). (репринт) URL: <https://www.cs.brandeis.edu/~cs146a/handouts/papers/simon-complexity.pdf>
10. Parsons, T. (1951). The Social System. Glencoe, IL: Free Press. (архів) URL: <https://archive.org/details/socialsystem00pars>
11. NATO. Funding NATO: Budgets, Institutions, Procedures, Audit. — Офіційна сторінка. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm
12. Clingendael Institute. NATO, Common Funding and Peace Support Operations. — 2006. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20061000_cscp_art_homan.pdf
13. U.S. Department of Defense Comptroller. FY2025 NATO Security Investment Program Budget Justification. — 2024. URL: https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/FY2025/budget_justification/pdfs/11_NATO_Security_Investment_Program/FY25_NATO_Security_Investment_Program.pdf
14. Atlantic Council / Robert Murray (2023). How a new global defence bank—the 'Defense, Security, and Resilience Bank'—can solve US and allied funding problems. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/how-a-new-global-defense-bank-can-solve-us-and-allied-funding-problems/>
15. Keith Hartley & Binyam Solomon (2009). NATO and the Economic and Financial Crisis (Research Paper No. 52). NATO Defense College. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/108881/rp_52.pdf
16. Gobbi, F. P. (2013). NATO in the aftermath of the financial crisis. European Parliament Briefing. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130453/LDM_BRI\(2013\)130453_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130453/LDM_BRI(2013)130453_REV1_EN.pdf)
17. Becker, J. (2012). Strategic Culture and Burden Sharing in NATO. USAFA. URL: <https://www.usafa.edu/app/uploads/BECKER-Strategic-Culture-and-Burden-Sharing-18-Jan-2013.pdf>
18. PIIE (Cullen S. Hendrix) — пропозиція "5 % GDP" як політична ініціатива <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2025/trumps-five-percent-doctrine-and-nato-defense-spending>
19. SIPRI. NATO's direct funding arrangements: Who decides and who pays? — 07.06.2024. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2024/natos-direct-funding-arrangements-who-decides-and-who-pays>
20. Свірко, С., & Здибель, І. (2024). Модель фінансового забезпечення НАТО. Society and Security, 6(6), 96–102. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-6\(6\)-96-102](https://doi.org/10.26642/sas-2024-6(6)-96-102)
21. NATO. Funding NATO — огляд основних спільних бюджетів: цивільного, військового та NSIP. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm
22. NATO Innovation Fund & DIANA у звіті RAND. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA3800/RRA3831-2/RAND_RRA3831-2.pdf
23. Adrian Ioniță. NATO Security Investment Program considerations. URL: https://codrm.eu/wp-content/uploads/2024/10/17_IONITA-Adrian.pdf
24. Olson, M., & Zeckhauser, R. (1966). An Economic Theory of Alliances. The Review of Economics and Statistics. (доступний пре-принт). URL: https://scholar.harvard.edu/files/rzeckhauser/files/economic_theory_of_alliances.pdf
25. Sandler, T. (1999/2000). On Sharing NATO Defense Burdens in the 1990s and Beyond. Research Paper (NATO Fellowship). URL: <https://www.nato.int/acad/fellow/98-00/sandler.pdf>

26. Hartley, K., & Sandler, T. (1999). NATO Burden-Sharing: Past and Future. *Journal of Peace Research*, 36(6), 665–680. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022343399036006004>
27. ONeal, J. R. (1990). The Theory of Collective Action and Burden Sharing in NATO. *International Organization*, 44(3), 379–402. URL: <https://www.jstor.org/stable/2706781>
28. Homan, K. (2006). NATO, Common Funding and Peace Support Operations. Clingendael. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20061000_cscp_art_homan.pdf
29. NATO (GSE). (2017). NATO Governance and Delivery of Commonly Funded Capabilities (аналітичний звіт із питань врядування спільно фінансованих спроможностей). URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_04/20170518_170418-gse-report.pdf
30. NATO (GSE). (2017). NATO Governance and Delivery of Commonly Funded Capabilities (аналітичний звіт із питань врядування спільно фінансованих спроможностей). URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_04/20170518_170418-gse-report.pdf